

Владан С. Гавриловић, Ненад Ђ. Нинковић   УДК373,54(497.113 Нови Сад)“18“
Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду   Оригиналан научни рад

СРПСКА ГИМНАЗИЈА У НОВОМ САДУ ДВАДЕСЕТИХ ГОДИНА XIX ВЕКА¹

Сажетак: Српско школство у Хабзбуршкој монархији развијало се до реформи 1774-1777. искључиво у оквиру духовне делатности Карловачке митрополије. У периоду до реформи митрополити су издржавали поједине средње школе, али је дужина њиховог трајања зависила од воље првојерарха, тако да им је главни карактер била привременост. Трајније српске средње школе настале су у време када је на челу цркве био митрополит Стефан Стратимировић, његовим великим залагањем. Међу њима се, по значају, издвајају Карловачка и Новосадска гимназија. Иако је Карловачка старија, Новосадска ју је брзо по оснивању (1816) у погледу квалитета наставе и значају престижна и остала је у будућности водећа српска средњошколска установа. Квалитету наставе допринеле су позитивне особине и добро образовање професорског кадра, о чему се, на основу архивске необјављене грађе, говори у раду. Такође, презентује се и документ на основу којег је рад настао.

Кључне речи: Српска гимназија у Новом Саду, митрополит Стефан Стратимировић, Павле Јозеф Шафарик, Сава Вуковић.

Од Великог бечког рата знатан део српског народа се нашао у Хабзбуршкој монархији где је у додиру са филозофијом рационализма, а нарочито просветитељским правцем, међу образованим људима, школство постало императив свакаког напретка. Иако је у српском школству већим делом XVIII века једна од главних карактеристика био дисконтинуитет, чему су доприносили политички и економски услови, временом је подизање образовног нивоа народа, кроз отварање школа, добило све више присталица, а што је било од значаја нарочито међу црквеном јерархијом, која је бринула над духовним животом верника, чијм делом се сматрало и образовање. Иако је Држава покушала, спроводећи школске реформе, да стави под свој надзор сваки сегмент образовања, пре свега кроз његову секуларизацију, то код

---

¹ Рад је настао као резултат Републичког пројекта *Војвођански њросџор у конџексџу европске исџорије*, бр.177002, у трајању од 2010.године, који траје и данас.

Срба није успело онолико колико се очекивало, те је у изградњи школског система Карловачка митрополија била подједнако заступљена колико и Држава, од које је преузимала образовни систем, усагласила своје са савременим циљевима образовања, али је остала иницијатор остварања средњих школа. Ово је постало најочљивије у време митрополита Стефана Стратимировића, који је настојао да отвори што више средњих школа и у томе је остварио завидан успех, најпре оснивањем Карловачке гимназије (1791/92) и Карловачке богословије (1794), а потом и Новосадске гимназије (1816), образовних институција које у континуитету раде до данас. (АСАНУК, МПА „А“ 216/1791; Кириловић 1929: 33-36; Чурић 1974: 101-102; Гавриловић Н. 1999: 3-30; Гавриловић Н. 2000: 350-361; Нинковић 2011: 167-178; Нинковић 2011а: 59-66; Нинковић 2012: 240-248; Гавриловић В. 2012: 108-117).

Иако је под утицајем идеолошких представа у српској историографији формирано мишљење да је за разлику од Карловачке гимназије историјат настајања Новосадске, имао другачији карактер и док је Карловачка основана захваљујући митрополиту Стратимировићу, дотле је оснивање православне гимназије у Новом Саду био директан одговор новосадског грађанства на католичку гимназију у Новом Саду и сећање на православну латинску школу, а такође и одговор на притисак црквених кругова и његов уплив на духовни живот. Колико је ова тврдња погрешна види се већ стога што су иницијативу за њено оснивање дали бачки епископи, најпре Јован Јовановић, а потом Гедеон Петровић. Улога овог другог је нарочито значајна и открива да је иза свега стајао митрополит Стефан, који је желео за Србе још једну Гимназију, а владика Гедеон, његов миљеник, је вољу требало да реализује уз помоћ богатих Новосађана. С друге стране, сва законска акта, неопходна за отварање и рад ове школе обезбедио је управо митрополит. При оснивању ове Гимназије савлађиване су велике потешкоће, како политичке, тако и финансијске, од којих је највећа била девалвација новца 1810/1811. У то време су вршене завршне припреме за њено отварање, али се проблем појавио јер је девалвацијом фонд за оснивање смањен на петину раније вредности. Ипак, Новосађани су успели да пребрде и ову кризу. Као највећи дародавац појавио се трговац Сава Вуковић племенити од Беркасова. Пред смрт се одлучио да завешта суму од 20.000 форинти као фонд за оснивање Српске велике православне гимназије у Новом Саду, што је без обзира на девалвацију 1811. године био један велики удео у коначном формирању Гимназије (Крестић 2006: 459-460). Поред свих потешкоћа владарским указом од 11. децембра 1811. основан је Фонд Новосадске гимназије, док је сама школа отворила прва три разреда и почела са радом 1816. године, коју би требало узети као годину њеног оснивања, а не 1811. (Остојић 1910: 4-6; Стајић 1949: 14-15, 189; Гавриловић Н. 1986: 14-16)

Убрзо по почеку њеног рада Гимназија у Новом Саду је постала водећа средњошколска установа код Срба, потискујући са тог места Карловачку већ пре 1848. У њеној историји до слома Аустроугарске 1918. уочавају се три

периода. Први, од оснивања до 1849, када је због бомбардовања Новог Сада престала са радом. У том периоду је била по ондашњим мерилима потпуна гимназија са шест разреда. Од тога су четири нижа названи као и у другим деловима државе граматикалним, а пети и шести разредима човечности (*humanitatis*). У свих шест разреда је предавана и веронаука (*doctrina religionis*) која је имала своју посебну оцену, док су остали предмети оцењивани једном, заједничком, коначном оценом (*ex scientiis*). Други период означава њено поновно отварање 1853, а трајао је до њеног проглашења за „велику“ гимназију 1865. године. У том периоду она је била на нивоу ниже гимназије, односно са четири разреда. Од 1865. па до завршетка Првог светског рата, трајао је трећи период у њеном развоју, током којег је поново стекла назив „веилке“ тј. потпуне Гимназије. Први испит зрелости (матура) одржан је у њој 1867. године (Стајић 1949: 22-23, 188, 193).

Карактер Новосадској гимназији су давали њени професори, који су за служни што је она брзо постала водећа образовна институција код Срба. Томе је допринела чињеница да су из Карловачке гимназије у то време отишли најнапреднији словачки професори, док је у Новосадску дошао Павле Јозеф Шафарик, који је у великој мери унапредило наставу. Како је изгледао колектив Новосадске гимназије може се сазнати из пописа насталог 1824. дакле свега осам година од почетка њеног рада. У Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Патријаршијско митрополијски архив, (АСАНУК), у фонду „А“, под бројем 285/1824. године, налази се поменути попис професора Гимназије. Претпоставка је да је он настао као један од извештаја које је Гимназија периодично подносила надлежним школским властима. Како је у Гимназији био у употреби за вођење свих протокола латински језик, а био је делимично и наставни, не чуди што је и овај попис написан на њему. Ово је била последица и тога што се Нови Сад налазио у Провинцијалу, за разлику од Карловачке гимназије, која је била на подручју Војне границе, у чијим извештајима се зато поред латинског среће и немачки језик. У Попису се помиње и Шајкашки батаљон који је забележен као *Districtu Csaiqustarum*, што нас наводи да је састављач пописа учио латински на мађарским или словачким лицејима, јер је такав начин бележења карактеристичан за оне које су говорили или се одлично служили мађарским језиком. С обзиром да Попис није потпун, а недостаје и потпис директора, што је у то време био Шафарик, могуће је да је и он састављач Пописа, с обзиром на коришћење латинитета угарских лицеја. (АСАНУК, МПА „А“ 285/1824; Шајкашка 1975: *passim*; Dudok 2012: 15-20).

Свака од осам колона доноси изузетно вредне историографске податке, пре свега за културну историју Срба у Хабзбуршкој монархији у првој половини XIX века. Сазнајемо, између осталог, колико година сваки од професора ради у Гимназији, које је школе или Универзитете завршио, које је курсеве слушао. Наведени су и језици, осим матерњег (српског), које су професори говорили или се њима служили. Већина их је имала класично

образовање, односно готово обавезно знање латинског, понегде и грчког језика. Осим тога већина их је говорила немачки, део мађарски, а неки чак и влашки. На попису се налази пет професора, а с обзиром да из извора и литературе знамо да је Гимназија имала шест разреда (за сваки разред по једног професора), закључујемо да је овај Попис непотпун. Како је сваки, па и најмањи историјски докуменат значајан, а с обзиром да се Попис односи на историју једне од најстаријих и најугледнијих Гимназија у српском народу, сматрамо да га треба овде исказати, објаснити и ослањањем на друге релевантне изворе допунити. Податке из Пописа наводимо редоследом, како су они забележени јануара 1824. године. Документ написан латинским језиком презентујемо као прилог нашем раду. Забележено стање у Гимназији одоси се на крај 1823. године.

На првом месту је забележен Павел Јозеф Шафарик, по рођењу Словак, из села Кобељар у Гемелској жупанији (североисточна Угарска-данашња Словачка). У време Пописа је имао 32 године, био је ожењен и здрав. На Кежмарском лицеју је слушао теологију, као и део предавања из правних наука. Потом је прешао на Универзитет у Саксонији (Јена) где је слушао предавања из филозофије, теологије и филологије. Осим словачког као матерњег говорио је и познавао готово све словенске језике, а поред тога још латински, грчки, мађарски, немачки, као и друге европске језике (француски, италијански, енглески). Шафарик је био доктор филозофских наука и магистар књижевности (*Artium Literarum Magister*). Имао је плату од 900 форинти у новцу, а поред тога је примао на кућу одређене натуралне производе, чији износ није наведен. Такође је имао слободан (плаћен од стране Гимназије) стан у Новом Саду. У Гимназији је радио пету годину. За њега је забележено да је изврстан у презентацији својих знања ученицима. Његов лични начин живота је беспрекоран, а владање примерено, чиме он даје најсветлији пример новосадској омладини (АСАНУК, МПА „А“ 285/1824). Шафарик није могао, због одлуке угарских власти, од 1825. вршити истовремено функцију директора Гимназије и бити професор у њој, због чега је Патронат гимназије, услед великог поштовања према њему, учинио преседан и оставио му све време рада у Гимназији директорску плату. (Стајић 1949: 199-200; Стајић 1927: *passim*). Као професор остао је у Гимназији и Новом Саду до 1833, када се одселио за Праг, у коме је провео остатак живота. Осим интересовања за словенске филологије, учествовао у формирању панславистичког покрета. Умро 1861. у Прагу. Некролог му је 1863. у Летопису матице српске посветио, највероватније, Јован Хацић-Светић као тадашњи уредник. (АСАНУК, МПА „А“ 285/1824; Летопис матице српске 1863; 168-173; Живановић 1963: 48-67; Keipert 2010: 37-39).

После Шафарика забележен је Георгије Магарашевић, рођен у Адашевцима у Срему, 1793. године у време када је ово село припадало Војној граници, тј. Петроварадинском пешадијском пуку. Наведено је да је Србин, православне вероисповести, ожењен и здрав. Започео је студије класичних

језика и филозофије после завршене Карловачке гимназије, а потом их је слушао на Пештанском универзитету, који није завршио. Осим српског (славеносрпског) говорио још немачки и латински. Као учитељ у служби је био једанаест година, а предаје у Гимназији (старијим разредима човечности - петом и шестом) шест година. Разлика о којој је овде реч настала је зато што му се рачунао и стаж који је провео у Карловачкој гимназији, из које је због прељубе са супругом свог колеге избачен 1816. Ипак, да не би остао без прихода премештен је у Новосадску гимназију, где је за њега отворено посебно одељење, свега месец дана по њеном оснивању. Имао је плату од 700 форинти. У презентацији својих знања ученицима је вешт и марљив, владања похвалног (АСАНУК, МПА „А“ 285/1824; Живановић 1976: 36-41).

На трећем месту у попису се нашао Игњат(ије) Јовановић, Србин, православне вероисповести, рођен у Мошорину, у Шајкашком батаљону 1791. године. Завршио је Карловачку гимназију, студије филозофије на Сегединском универзитету, и започео студије геометрије на Пештанском универзитету. Поред матерњег говорио је латински, грчки, немачки и влашки језик. Предавао је у четвртој граматикалном разреду. Имао је 33 године, био ожењен и здрав. У Гимназији је радио шест година, за плату од 600 форинти. У исказивању и преношењу својих знања ученицима је оцењен као вешт и марљив, а такође, био је похвалног владања (АСАНУК, МПА „А“ 285/1824). Овај професор је радио у Гимназији све до 1853. а после Револуције 1848-1849. био је вршилац дужности њеног директора. (Шимуновић-Бешлин 2009: 507-508)

Милован Видаковић је рођен у селу Неменикуће у Београдском пашалуку. Забележено је да је неожењен и здрав са навршених 45 година. Завршио је на Сегединском лицеју филозофију, а потом на Пештанском универзитету прву годину геометрије. Говорио је латински, немачки, српски и мађарски. У Гимназији је био шесту годину и предавао је трећем граматикалном разреду. Његова плата је износила шесто форинти а у преношењу знања ученицима је марљив и тачан, владања похвалног (АСАНУК, МПА „А“ 285/1824). Подаци који су изнети за њега у Попису нису се разликовали од онога који је историографија касније имала о њему. Током школовања издржавао се подучавајући млађе ђаке. У јесен 1817. постављен за једног од професора у Гимназији у Новом Саду, где је остао до краја 1824. када је напустио Гимназију и Нови Сад услед неке до данас непознате афере. Није искључено да је узрок био и сукоб са Георгијем Магарашевићем, са којим се није слагао. Издржавао се потом као учитељ у Темишвару, Сремским Карловцима и Пешти. Умро је у највећој беди 1841. Био је пуно читан у српским грађанским круговима тога доба. Имао је више полемика и неслагања са Вуком Стефановићем Караџићем. (Ђорђевић 1976: 42; Ковачек, 2006: 184-185)

Последњи забележени професор у Попису је Георгије Георгијевић. Он је рођен у Старом Футогу у Бачкој жупанији. Имао је у време пописа 35 година, наводи се да је ожењен и здрав, Србин, православне вероисповести. Завршио је Карловачку гимназију, а осим матерњег (српског) говорио је латински, немачки и делимично мађарски. Предавао је у другом граматикалном разреду. У учитељској служби је већ дванаест година, а у Гимназији - другом граматикалном разреду седам година. Примао је плату од 600 форинти. При преносу и својих знања ученицима је вешт и марљив, похвалног владања. Сви наведени професори су били узор не само својим ученицима, него и целом граду, и имали су добро кућно васпитање (АСАНУК, МПА „А“ 285/1824). Њему је урачунато у наставни стаж и оно што је остварио по завршетку Карловачке гимназије када је био учитељ у основној школи, да би 1817. био примљен за професора у Новосадској гимназији. Поново је предавао у Новосадској гимназији од 1849. до 1852. године. Умро је 1853. године. (Попов 2006: 654)

Попис са нашим интервенцијама у угластим заградама, у оригиналу, на латинском гласи :

Informatio de Gymnasii Graeci n[on] u[niti] R[itus] Nepletensis Proffesoribus l[pro] semestri 2º 1823

Nomen, cognomen, natio, locus natalis,	Status, aetas, valetudo	Scientiae quas absolvit, linquae quas callet, gradus litterarius	Quot anni hujus muneris et aliorum	Quod stipendium	Qualis in officio moderno	Qui mores et quae itae ratio	Quid praeterea et speciatim notandum
1. Paulus Jos[ephus] Schaffarik, Slavus, Kobeliarovo in Co[mi]tatu Gemeriensi	uxoratus, annorum 32, sanus.	Studia theologica, philosophica prium in Lyc[eum] Kesmarkiensi de in im universit[at] Saxoniae absolvit. Callet linqu[am] Latinam, Graecam, Hungaric[am], Germanic[am], Polonic[am], Bohemic[am], Serbic[am], caeterasque Slavicis omnes, Anligam, Gallicam, Italicam. Docet in 4 Humanitatis et 1 ^{ma} ead[em] Classe. Philosophiae et Art[is] L[it]erarum Doctor.	quartus	Solarium 900 fl[orens] et Hospitium	Scientiam suam colit eximie, in docendo diligentissimus.	Integerrimi et exemplares	-
2. <u>Georgius Magarashevits</u> , Serbus, Adaschvecze in Reg[im]ent] Petrovarad[iensi]	uxoratus, annor[um] 31, sanus.	Absolvit in Universitate Pestinensi 1 ^{um} annum Philosophiae. Linguas Latinae, Germanicae et Serbicae. Docet in 1 ^{ma} et II ^{da} Humanitatis Classe	In Classibus Humanitatis sextus, in munere docentis undecimas.	700 fl[orens]	Dextrer et diligens	Probi honesti	-
3. <u>Ignatius Joannovits</u> , Serbus, Moshorini in Districtu Csaiquistarum,	uxoratus, annor[um] 33, sanus.	Absolvit Szegedini II ^a anni Philosop[h]iae de in im Universitate Pestinensi 1 ^{um} annum Geometriae. Linguae Latinae, Germanicae, Serbicae. Docet in 4 Gram[m]aticae Classe.	quintus	600 fl[orens]	Dextrer et diligens	Probi honesti	-
4. Milovan Vidakovics, Serbus, Nemenikutye in Serbia	Coelebs annos 45, sanus	Absolvit in lyceo Szegediensi Philosophiam in Kesmarkiensi vero 1 ^{um} annum Juris. linguae Latinae, Germanicae, Serbicae et Hungaricae. Docet in 3 ^{ta} Gram[m]aticali Classe.	sextus	600 fl[orens]	Sedulus et accuratus	Probi honesti	-
5. <u>Georgius Georgievits</u> , Serbus, A[lt]. Futtak in comitatu Bacsiensi,.	uxoratus, annos 35, sanus.	Absolvit studia Carlovitzi. Lingua Latinae, Germanicae, Serbicae et Hungaricae gravus. Docet in II ^a Gram[m]at[ali] Classe.	In Classe Gram[m]aticam II ^{um} septimus, in docentis dua decimas.	600 fl[orens]	Dextrer et diligens	Probi honesti	-

Informatio de Gymnasii Graeci n[on] u[niti] R[itus] Nepletensis Proffesoribus l[pro] semestri 2º 1823

ИЗВОРИ:

- АСАНУК, МПА „А“ 216/1791
АСАНУК, МПА „А“ 285/1824
Летопис матице српске (1863). Будим 168-173.
Микавица Дејан-Гавриловић Владан-Васин Горан (2007). Знаменита документа за историју српског народа 1538-1918, Нови Сад, Филозофски факултет.
- Литература:
Гавриловић, Владан (2012). Делатност Аврама Мразовића као инспектора Печујског школског округа 1791. године, *Антика, савремени свет и рецејција европске културе*, Београд 108-117.
Гавриловић, Никола (1986). Од Вуковићеве повеље до стицања права јавности (1810-1818), у *Новосадска гимназија 1810-1985-наставак и развој*, Нови Сад, Матица српска.
Гавриловић, Никола (1999). *Српске школе у Хабзбуршкој монархији у периоду позне просвећености (1790-1848)*, Београд, Савремена администрација.
Гавриловић, Никола (2000). Школство код Срба у Хабзбуршкој монархији, *Историја српског народа*, IV/2, Београд, Српска књижевна задруга.
Dudok, Miroslav (2012). Slováci na srbskom gymnázium v Srieemských Karlovciach, *Z dejín slovensko-srbských vzťahov*, Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.
Живановић, Ђорђе (1976). *Географија Мајарашевић 1793 1830*, Нови Сад, Матица српска.
Живановић, Ђорђе (1963). Шафарик у Новом Саду, *П. Ј. Шафарик: (1795-1861)*, Нови Сад, 42-106.
Keipert, Helmut (2010). Pavel Josef Šafarík's Fremdwortgebrauch im Spiegel des „Serpski letopis“ (1825) und der „Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska“ (1835), *Srpski jezik: studije srpske i slovenske*, Београд, 37-54.
Кириловић, Димитрије (1929) *Српске основне школе у Војводини у 18 веку*, Сремски Карловци, Српска манастирска штампарија .
Ковачек, Божидар (2006). Видаковић Милован, *Српски биографски речник*, 2, Нови Сад 184-185.
Крестић, Петар (2006). Вуковић Сава, *Српски биографски речник*, 2, Нови Сад 459-460.
Нинковић, Ненад (2011). Реформа српског школства у Хабзбуршкој монархији 1769-1777, *Истраживања*, 22, Нови Сад 167-183.
Нинковић, Ненад (2011а). Српско основно школство у Хабзбуршкој монархији од 1774-1811, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 36, Нови Сад 59-73.
Нинковић, Ненад (2012). Прилог проучавању српског средњег школства у Хабзбуршкој монархији и наставе класичних језика 1726-1768., *Антика, савремени свет и рецејција античке културе*, Београд 240-251.
Остојић, Тихомир (1910). *Оснивање Новосадске гимназије*, Нови Сад, Матица српска.
Попов, Душко (2006). Георгијевић Георгије, *Српски биографски речник*, 2, Нови Сад 654.
Стајић, Васа (1927). *Павле Јосиф Шафарик, први директор и први професор српске новосадске гимназије*, Нови Сад, Застава.
Стајић, Васа (1949). *Српска православна велика гимназија у Новом Саду*, Нови Сад, Матица српска.

-
- Чурић, Радослав (1974). Српске школе у Хабзбуршкој монархији до половине XVIII века, *Историја школа и образовања код Срба*, Београд, Историјски музеј СР Србије.
- Шајкашка* (1975), 1/2, Нови Сад, Матица српска.
- Шимуновић-Бешлин, Биљана (2009). Јовановић Игњатије, *Српски биографски речник*, 4, Нови Сад, 507-508.

SERBIAN ORTHODOX GYMNASIUM IN NOVI SAD IN THE 1820S

SUMMARY

At the end of the 18th and the beginning of the 19th centuries, in the wake of the state reforms and the secularization of the school system, Serbian people in the Habsburg Monarchy gained a substantial foundation for the development of their own school system, not only regarding primary, but also secondary schools. A number of important schools were established – the Gymnasium of Karlovci, the Orthodox Seminary, the Teacher Training College and the Gymnasium in Novi Sad. The latter was established in the years 1811 to 1816 as the result of a joint effort of the citizens of Novi Sad and the Bishop of Bačka Gedeon Petrović and Metropolitan Stefan Stratimirović. It soon became the most important Serbian High School and it was highly regarded by its contemporaries for its excellent teaching in particular. Due to this, it outdid the Gymnasium of Karlovci even before 1848. It was the school's exceptional teaching staff that first and foremost contributed to its reputation and among the staff there was also one Pavle Jozef Šafarik.